

BASIN HÜRRIYETİNİN TAHDİTLERİ

(Doçentlik deneme dersi için hazırlanmıştır).

Yazan: Turhan FEYZİOĞLU

Dersimizin konusu Basın hürriyeti ve basın hürriyetini tahdid eden hükümlerdir. Anayasamız 68 inci maddesinde, hürriyeti, 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları beyannamesinden alınmış olan şu sözlerle tarif eder: «Her Türk hür doğar; hür yaşar. Hürriyet başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmektir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer.» 70 inci maddesinde «vicdan, düşünme, söz ve yayın hürriyetleri Türklerin tabii haklarından» diyen Anayasamız, 77 inci maddesinde de, basın hürriyetini mahsus surette ele alarak «Basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve yaymından önce denetlenemez, yo'lanamaz.» hükmünü koyar.

Şu halde, Basın hürriyeti, kamu hukukumuzun başlıca prensiplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağı yukarı bir buçuk asırdan beri, basına ve basın hürriyetine müteallik meseleler, kamu hukukunun en mühim konuları arasında yer almış ve daima aktüalitesini muhafaza etmiştir. Çünkü basın hürriyeti, hem çeşitli kamu hürriyetlerinden biridir; hem de bütün bu hürriyetleri emniyet altında bulunduran en kuvvetli teminattır. Basın hürriyeti diğer hürriyetlere, meselâ toplantı hürriyetine nazaran yeni sayılabılır. Fakat matbaacılık ve gazeteciliğin gelişmeleri basın hürriyetine diğerlerinden çok daha büyük bir ehemmiyet kazandırmıştır. Eski Yunanlıların site meydanında toplanmaları ve sitelerine ait meseleleri münakaşa etmeleri Atina demokrasisi için ne kadar lüzumlu bir müessese idiye, bugün de basın hürriyeti, gerçek bir demokrasinin mevcudiyeti için o kadar elzemdir. Siyasi hürriyet seçim serbestliğini ve hakiki bir seçim de, her şeyden önce söz ve basın hürriyetlerini gerekli kılar. Jefferson'un dediği gibi «Hür bir basın bütün vatandaşlar için tek güvendir. Kamu, düşüncesini serbestçe anlatabiliyorsa onun kuvvetine karşı koymağa asla imkân yoktur.» Bunun içindir ki, daha gazeteciliğin bugünkü kadar gelişmediği bir devirde, matbuata «dördüncü kuvvet» adını verenler olmuştur.

Hür basın yalnız demokrasinin tahakkuku için gerekli vasıtalarından biri ve umumi efkârın tercümanı olmakla kalmaz; aynı zamanda umumi efkârın

teşekkülüne, halkın terbiyesine de yardım eder. Ancak hür bir cemiyet hayatı ve hür bir basın milletleri rüşde, olgunluğa kavuşturabilir.

Fakat bütün hürriyetler gibi basın hürriyetinin de bir hududu olmak lâzımdır. Hakikatların ortaya dökülmesi gerektir diye vatandaşların şeref ve haysiyeti ile uluorta oynanması; sanat eserinde realizm lâzımdır diye adâbı umumiyenin ihlâl edilmesi; düşünce serbestisi elzemdir diye, insanların açıktan açığa suç işlemeğe teşvik olunması caiz görülemez. Matbuatın tesir kudreti, bu telkin âletinin faydaları kadar tehlikelerini de büyütmektedir. Şu halde matbuatın bir hukukî tanzime mevzu teşkil eylemesinden daha tabii bir şey yoktur. Yalnız bunu yaparken göz önünde tutulacak nokta şudur ki, devlet kabil olduğu kadar hürriyetlere konulmuş olan tahditleri azaltmağa gayret etmelidir. Çünkü aslolan hürriyettir. Hürriyet devlet tarafından bağışlanmış bir şey değil, vatandaşın öz malıdır.

Bu kısa girişten sonra, bir ders hacminin müsaadesi nisbetinde, memleketimizde basın hürriyetini sınırlandıran hükümleri gözden geçireceğiz ve imkân bulduğumuz ölçüde, yabancı memleketlerin mevzuatı ile mukayeseler yapmağa çalışacağız.

Basına müteallik mevzuat incelenirken, derhal şöyle bir tefrik yapmak icabeder. Basın hürriyetini sınırlandıran hükümler iki türlüdür:

- a) Önleyici veya idarî tedbirler.
- b) Zecrî veya cezaî tedbirler.

Bunların birincisine kolluk, yani «zabıta rejimi»; ikincisine «hukuk rejimi» de denebilir. - Birinci gruba giren tedbirlerden maksat, düşüncesini yazıyla izhar etmek, bir kitap yahut gazeteyi basmak veya satmak, tevzi etmek istiyen kimselerin yerine getirmeleri lâzım gelen şartları tâyin etmek ve basın yolu ile cemiyete zarar ıka edilmesini, suç işlenmesini önlemeğe çalışmaktır.

İkinci gruba giren tedbirlerin gayesi ise, basın vasıtasıyla işlenen suçların mesullerini takibetmek ve cezalandırmaktır.

Genel olarak denebilir ki, hürriyet, zabıta rejiminin yani önleyici tahditlerin yerine, *kabil olduğu kadar* hukuk rejiminin ikame olunmasını icab ettirir. Bunun için Duguît, basın hürriyetini şöyle tarif etmiştir: «Basın hürriyeti, bir kimsenin, fikir ve kanaatlerini, hiçbir mukaddem sansür ve müsaadeye tâbi olmaksızın, faillexinin cezaî ve hukukî mesuliyetleri bakî kalmak şartıyla, kitap, broşür, gazete, mecmua, yahut afiş, hulâsa her hangi bir şekilde olursa olsun ifade ve neşredebilmek hakkıdır.» Blackstone'a göre

de: «Basın hürriyeti, neşriyata *mukaddem* tehdit koymamak ve neşir vuku bulunca cezaî takibattan istisna etmemek» manasını tazammun eder.

* * *

Bizde, basın rejimini tanzim eden başlıca kanun, 1931 tarih ve 1881 sayılı Matbuat kanunudur [1]. Bu kanun birçok tâdillere uğramıştır. En son râdilâtı yapan 4955 sayılı kanun, basın rejimimizin bünyesinde esaslı değişiklikler husule getirmiştir.

Evvelâ matbuat kanunumuzun tatbik sahasını tesbit edelim; sonra koyduğu tehditleri incelemeye başlayalım. Matbuat kanunumuzun birinci maddesine göre, «Bu kanunun hükümleri, gerek matbaa ve gerek başka türlü mihanikî ve kimyevî vasıtalarla veya el ile çoğaltılarak neşredilen yazı, resim, güfteli, güftesiz musiki eserleri ve gramofon plâkaları gibi eserlere şâmilidir. Bu kanunda bu gibi eserlere *matbua* denilir». Basın hürriyetinin tehditlerini iki kısımda inceliyeceğiz: idarî tehditler ve cezaî hükümler.

I — Basın kanununda ve diğer kanunlardaki idarî mahiyette tehditler :

Burada önce matbaalar hakkındaki tehditleri, sonra «matbua» lar hakkındaki hükümleri gözden geçireceğiz.

Matbaa açmak için, matbaanın kurulacağı yerin en büyük mülkiye

[1] Basın ve Yayınla ilgili diğer mevzuat şunlardır:

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü teşkilât, vazife ve memurları hakkında kanun, (16/7/1943 tarih ve 4475 sayılı) Basma yazı ve resimleriderleme kanunu, (21/6/1934 tarih ve 2527 sayılı); Beynelmîl rakamların kabulü hakkında kanun, (20/5/1928 tarih ve 1288 sayılı); Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun, (1/11/1928 tarih ve 1353 sayılı); Telsiz kanunu (9/6/1937 tarih ve 3222 sayılı); Öğretici ve teknik filmler hakkında kanun, (10/2/1937 tarih ve 3122 sayılı); Terbiyevî mahiyeti haiz filmlerin milletlerarası intişarını kolaylaştırmak maksadiyle 11 ekim 1933 tarihinde Cenevrede akdölanun beynelmîl mukavalenameye iltihak dair kanun, (28/6/1938 tarih ve 3520 sayılı); Devlete ait matbaaların birleştirilmesi hakkında kanun, (11/1/1939 tarih ve 3558 sayılı); Hakkı telif kanunu, (12 cemaziyelevvel 1328 - 1910); Borçlar kanununun Neşir mukavelesinden bahseden on ikinci babı, (22/4/1926 tarih ve 818 sayılı); Öğretici ve teknik filmlerin kontrolü hakkında nizamname, (29/7/1939; Resmî Gazete: 4279); Filimlerin ve filim senaryolarının kontrolüne dair nizamname, (19/7/1939; Resmî Gazete: 4272); Telsiz ücret tarifesi (20/7/1937; Resmî Gazete: 3670).

Diğer kanunlardaki basın ve yayınlara ilgili başlıca cezaî hükümler de şunlardır:

Hiyaneti Vataniye Kanunu, (M. 1, muaddel: 15 nisan 1939; No: 334; madde müzeyyele 25 şubat 1341 tarih ve 556 sayılı); Türk Ceza Kanunu (1/5/1926 tarih ve 765 sayılı; M. 142, 146, 153, 154, 155, 162, 175, 197, 426, 427, 428, 480, 481, 482, 533, 534, 535, 536, 537, 538). Örfî idare kanunu, (22/5/1940 tarih ve 3832 sayılı, M. 3); Polis vazife ve selâhiyet kanunu; (4/7/1934 tarih ve 2559 sayılı; M. 6, 9, 21); Küçükleri muzır neşriyattan koruma kanunu, (M. 1 - 10).

âmirine bir beyanname verilir. Bu beyannamede matbaayı açmak istiyenin adı ve soyadı, oturduğu yer; ortakları varsa onların da ad ve konutları; matbaanın yeri, hangi dillerde ve hangi tabı sistemi ile çalışacağı bildirilir. Sonradan husule gelecek değişiklikler yine en büyük mülkiye âmirine bir beyanname ile bildirilmek lâzımdır. Beyanname vermeden matbaa açmak veya yanlış malûmatı havi beyanname vermek cezayı muciptir.

Matbaacıların diğer bir mükellefiyeti de, bastıkları her türlü yayımlardan iki tanesini, günü gününe buldukları yerin en büyük mülkiye âmirine ve Cumhuriyet Savcılığına vermektir (Matbuat kanunu, Md. 8). 1934 tarihli Basma yazı ve resimleri derleme kanunu mucibince de matbaacılar, bastıkları şeylerden beşer nüshasını - muayyen kütüphanelere konmak üzere - Millî Eğitim Bakanlığına vermeğe mecbur tutulmuşlardır. Ayrıca, Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Teşkilât ve Vazifeleri hakkındaki kanuna göre, bunlardan ikişer nüshasının Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne verilmesi icab etmektedir.

2) «Matbua» lar hakkındaki hükümlere gelince: burada, belli vakitlerde devamlı surette çıkan *mevku* neşriyat ile, kitap, risale gibi *gayri mevku* neşriyatı ayırmak lâzımdır. Basın hürriyetine karşı konulan tahditler daha ziyade birincilere mâtuftur. Mevku olsun olmasın, bütün yayımlara şâmil bir hüküm vardır ki, o da, her türlü matbuaların üstünde matbaanın adının yazılmasıdır. Kırtvizit, davetiye, resmî daire ve ticarethanelerin kullandığı kâğıtlar, ticari sirküleri, tarife gibi matbualar ve neşreden kimsenin doğru adı bulunmak şartıyla intihap beyannameleri ile siyasî beyannameler bu hükümden müstesnadır. Matbaa adının yazılması, matbaacılar hakkındaki takibatı kolaylaştırmaya mâtuftur. Gazete ve dergiler hakkındaki önleyici tahditlere gelince, tekrar edelim ki, basın hürriyetini en fazla tahdid eden hükümler bu gibi önleyici tedbirlerdir. Bunların başında sansür, ruhsatname almak mecburiyeti, teminat akçası yatırmak mükellefiyeti, yazılara imza koymak mecburiyeti ve gazete sahipleri ile neşriyat müdürlerinden muayyen tahsil kayıtlarının aranması gibi tahditler gelir. Bütün memleketlerde bu gibi tahditlerin, basının zararlarını önlemek gayesini güderken, basını ezdiği ve basından beklenen faydaları ortadan kaldırdığı neticesine varılmıştır. Anlaşılmıştır ki tehlike gazetelerin çoğalmasında değil, bilâkis az olmalarındadır. Gazete ve mecmuaların tesir ve tehlikeleri, sayıları ile ters oranlıdır (makûsen mütenasıptir). Gazeteler çoğaldığı nispette, halkın iğfal edilmesi, yanlış yollara sevk olunması, yalan haberlere kapılması ihtimali azalır. Bu sebeple, bütün demokrat memleketlerde, önleyici (préventif) tedbirlerin kaldırılması; fakat basın yoluyla suç işleyenlerin cezasız kalmasını sağlayacak tenkilî (répressif) vasıtaların muhafaza edilmesi yoluna

gidilmiştir. Bizde de, matbuat kanununun son tadilâtı ile kısmen aynı yola girilmiştir diyebiliriz.

Gerçekten, son tadilâttan önce, gazete veya mecmua çıkarmak için idare-den ruhsatname almak mecburiyeti vardı. Bugün ise, gazete veya mecmuanın çıkarılacağı yerin en büyük mülkiye âmirine aşağıdaki malûmatı ihtiva eden bir beyanname vermek kâfidir:

a) Gazete veya mecmuanın adı;

b) Sahibinin adı, uyruğu, iş ve ev adresi;

c) Yazı işlerini fiilen idare edecek olanın adı, soyadı, uyruğu ve ika-metgâhı;

d) Nerede yazılıp idare edileceği, nerede basıldığı ve basılacağı matbaa ve matbaacının adı ve soyadı;

e) Siyasi olup olmadığı;

f) Ne maksatla çıkarılacağı;

g) Hangi dillerde çıkarılacağı;

h) Sermayeyi tedarik edenler başkaları ise onların hepsinin ve sermaye kanun dairesinde kurulmuş bir şirkete ait ise mukavelenin aslı veya tasdikli suretiyle beraber, şirketin idare meclisini teşkil veya şirketi temsil eden kim-selerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adresleri ve uyrukları;

i) Gazete veya mecmua bir cemiyete ait ise tüzüğünün tasdikli suretiyle idare kurulunu teşkil edenlerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adresi.

Beyanname muhteviyatında hâsıl olacak değişikliklerin, vukuundan iti-baren beş gün içinde bildirilmesi lâzımdır. (Eskiden bu müddet üç gündü).

Beyannameyi alan en büyük mülkiye âmiri, münderecatını mahsus def-terine kaydettirir ve karşılığında bir makbuz (alındı) verir. Ayrıca ruhsat-name istihsaline hacet kalmadan, gazete ve mecmuanın çıkarılmasına derhal başlanabilir.

Beyanname kanunun aradığı bütün malûmatı ihtiva etmez veya muhte-vası hakikate uygun olmazsa vaziyet ve olacaktır? Meclise sunulan son tâdil tasarısı, bu takdirde beyanname verilmemiş sayılacağı ve gazete yahut mecmuanın en büyük mülkiye âmirinin emriyle derhal kapatılacağı hükmünü ih-tiva ediyordu. Beyannamedeki ehemmiyetsiz bir noksanın dahi, idarî makam-larca gazete veya mecmuanın derhal kapatılmasına müncer olması doğru değildi. Bu düşünce ile verilen bir önerge Kamutay tarafından kabul edi-lerek, matbuat kanununun 17 ci maddesi şu şekli aldı: Beyanname kanunun aradığı bilgileri ihtiva etmediği takdirde, en büyük mülkiye âmiri noksan-

ların üç gün içinde ikmalini istiyecektir; noksanlar bu müddet içinde tamamlanmazsa beyanname verilmemiş sayılacaktır.

Beyannamenin muhtevası hakikate uygun olmadığı takdirde ise, ceza kanununun 343 üncü maddesine giren bir suç mevcut demektir. Keyfiyet, takibat icrası için savcılığa bildirilir. Bu şeklin basın hürriyetini tehlikeden korumak bakımından çok daha teminatlı olduğu muhakkaktır. Fakat 18 ci maddenin de 17 inci maddedeki bu değişikliğe uygun olarak tâdil edilmesi için verilen diğer bir önerge kabul edilmediğinden, idare âmirlerinin, beyannamede hilâfı hakikat noktalar bulunduğu iddiasıyla gazete ve mecmuayı derhal kapatmak yetkileri mahfuz kalmıştır. Halbuki, keyfiyet savcılığa bildirildiğine ve adli tahkikata yol açıldığına göre, beyannamede hakikate aykırı noktalar bulunduğu bu tahkikat neticesinde tebeyyün ettiği takdirde, hem cezaya, hem de gazete ve mecmuanın kapatılmasına mahkemece hükmedilmesi şüphesiz daha muvafık olurdu. Beyannamede hilâfı hakikat malûmat bulunduğu iddiasıyla gazete ve mecmua kapatıldıktan sonra, mahkeme kararıyla bu iddianın yerinde olmadığı meydana çıkarsa, nahoş bir durum hüsule gelmiş bulunacak ve basın hürriyeti lüzumsuz yere tahdid edilmiş olacaktır.

Beyanname verme mükellefiyetini böylece gördükten sonra, gazete ve mecmua sahipleri ile yazı işlerini fiilen idare edenlerin haiz bulunmaları icabeden şartları gözden geçirelim. Matbuat kanununun - 4955 sayılı son kanunla değiştirilen - 12 nci maddesine göre, aranılan vasıflar şunlardır :

- a) Türk olmak
- b) 21 yaşını bitirmiş olmak
- c) Hükümetin müsaadesi haricinde ecnebi bir devlet hizmetinde bulunmuş olmamak veya bulunmamak
- d) Resmî bir makama karşı ecnebi uyrukluğu iddiasında bulunmuş olmamak
- e) Kısıtlı (mahcur) olmamak
- f) Bilfiil Devlet memuru ve asker ve ordu mensubu olmamak (Bu memuriyet - hususî kanunlarında ayrı mani olmadıkça - devlet memurlarının meslekî ve ilmî gazete veya mecmua çıkarmalarına engel değildir).
- g) Zimmet, irtikâp, ihtilâs, rüşvet suçlarından ve kanunda sayılan diğer fiillerden biriyle mahkûm olmamak
- h) Vatan, Millî mücadele, Cumhuriyet ve inkılâp aleyhinde bulunmaktan herhangi bir mahkeme veya yetkili bir kurul tarafından mahkûm olmamak

i) Millî mücadelede, işgal altında düşman emellerine hizmet edici neşriyat yapmamış olmak.

Eski maddede, müphem olması dolayısıyla basın hürriyeti bakımından tehlikeli görülen bir kayıt daha vardı: "sui şöhret eshabından olmamak,, kaydı. 4955 sayılı kanunla bu kayıt kaldırıldı. Hakkı olarak kaldırılan kayıtlardan biri de, gazete ve mecmua sahiplerinin en az lise, başmuharrir ve yazı işleri müdürlerinin yüksek mektep mezunu olmaları hakkındaki kayıttır. Birçok büyük muharrir ve mütefekkirlerin muntazam bir tahsili bulunmadığı göz önünde tutulursa, bu kayıdın kaldırılmasındaki sebep kolayca anlaşılır. Esasen bu hüküm fiiliyatta diploma sahibi olmıyanların gazete ve mecmua çıkarmalarının önüne geçememiş, birtakım muvazaalara yol açmıştır.

Burada ikinci derecede bir tahditten daha bahsetmek yerinde olur: Bir gazetenin sahip ve neşriyat müdürlüğü aynı milletvekilinin uhdesinde toplanamayacağı gibi, ayrı milletvekilleri tarafından da deruhte edilemez. Bu hükümden maksat, her hangi bir gazete aleyhindeki takibatın milletvekilliği dokunulmazlığı (teşrii masuniyet) yüzünden akamete uğramasını veya gecikmesini önlemektir.

Son tadilâttan önce matbuat kanunumuzda mevcut olan idarî ve önleyici mahiyetteki tahditlerden biri de, *siyasî* gazete veya mecmua çıkarmak isteyenlerin - nüfusa göre 500 liradan 5000 liraya kadar değişen - bir teminat yatırımağa mecbur tutulmaları idi. Bu mükellefiyetin kaldırılması ile ne kadar isabetli bir adım atılmış olduğunu, 4955 sayılı son kanun hakkındaki hükümet gerekçesinden aynen aldığımız şu cümleler göstermeğe kâfidir: "Matbuat kanunlarında yer alan bu gibi teminat şartları, daima basın hürriyetini tahdid eden hükümlerdendir. Nerede matbuat hürriyeti tahdid edilmek istenilmişse, orada mecmua veya gazete çıkarmak hakkının böyle bir teminata bağlandığı görülmektedir.,,

Teminat kaydı, gazetelerin çoğalmasını önler. Halbuki, yukarda da söylediğimiz gibi, gazetelerin sayılarının az olması asla temenniye şayan değildir. Gazetelerin birbirlerini kontrol etmesi, birbirlerinin tesirini ifna etmesi, matbuat hürriyetinin suistimallerinden, yalan haberler neşrinden ve matbuatın muayyen ellerde temerküz etmesinden doğabilecek mahzurları azaltır. Vaktiyle "gazetelere prim verilmesi hakkında,, ve "matbaa âlet ve edevatiyle kitap ve gazete kâğıtlarının gümrük resminden muaf tutulması,, na dair kanunlar çıkarılmış olması, bu hakikatin memleketimizde de anlaşılmış olduğunun delilidir. Bu bakımdan, teminat akçası gibi mühim bir engelin kaldırılması gerçekten lüzumlu bir tedbirdir. Şayanı dikkattir ki, Belçika Anayasasının 18 inci maddesi, sansür gibi, muharrir, nâşir ve matbaacıardan teminat akçası istenmesini de sarahaten menetmektedir.

Gazete ve mecmualara tahmil edilen mükellefiyetlerden biri de şudur : her gazete ve dergi, çalıştıracağı muhbir, muhabir, yazıcı, ressam, fotoğrafçı, musahhah ve idare müdürü ile idare dışında abone kaydına veya ilân almağa memur olanların adlarını mahallin en büyük mülkiye âmirine bildirmeğe mecburdur. Bu şahısların da kanunda yazılı suçlardan biri ile mahkûm bulunmamaları, 21 yaşını bitirmiş bulunmaları ve «sui şöhret eshabından olmamaları» şarttır. Sahip ve yazı işleri müdürleri hakkında «sui şöhret eshabından olmamak» kaydı kalktığı halde, bu maddedeki kayıt unutulmuş ve olduğu gibi kalmıştır.

Nihayet, gazete ve dergileri satanlar da bir kontrole tâbi tutulmuştur : Bunlar polise başvurarak hüviyetlerini mahsus defterine kaydettirmeğe ve bir ilmühaber almağa mecburdurlar. Gazete ve dergileri satarken edep kaidelerine, nezakete aykırı tâbirler kullanmak; bir kişinin veya bir heyetin namus ve itibarını ihlâl edecek sözler sarfetmek; gazete veya dergide yazılı olmıyan havadislerden bahsederek ve heyecan uyandırarak rağbet celbine çalışmak yasaktır.

28/9/1938 tarih ve 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu da birçok mükellefiyetler ihtiva ediyordu. Gazete ve dergi sahipleri ile gazete ve mecmuacılığı meslek edinen kimselerin en çok bir ay içinde Basın Birliğine yazılmaları mecburiyeti vardı. 13 haziran 1946 tarih ve 4932 sayılı kanunla Basın Birliği kanunu ilga edilerek bu mühim tazyit ortadan kaldırılmış oldu.

Yine son zamanlarda, 4935 sayılı kanunla kaldırılan çok mühim tahditlerden biri de, meşhur ellinci maddedeki hükümdür. Ellinci maddenin eski şekline göre, Bakanlar Kurulu, memleketin umumî siyasetine dokunacak yayımlardan dolayı gazete ve dergileri muvakkaten kapatabiliyordu. Bakanlar Kuruluna - yani esasen memleketin umumî siyasetini idare eden ve ondan sorumlu olan uzva - böyle geniş bir yetkinin verilmesi, gerçek mânada bir basın hürriyeti ile kabili telif değildi. Ellinci maddenin yeni şekline göre «Devletin milletlerarası şahsiyetine karşı işlenen cürümler» ve «Devlet kuvvetleri aleyhindeki cürümler» başlıkları altında Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının ilk iki faslında gösterilen suçlar neşir yoluyla işlendiği takdirde, mahkemece, cürmün gerektirdiği ceza ile birlikte, gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına karar verilir. Yetkili mahkeme, lüzum görürse, hüküm verilmeden önce de gazete veya mecmuanın kapatılmasını karar altına alabilir.

II. — Basın hürriyetini sınırlandıran cezaî hükümler (Matbuat suçları)

Söze başlarken basın hürriyetinin tahditlerini iki kısma ayırmıştık. İdarî ve önleyici mahiyetteki tahditleri görmüş bulunuyoruz. Şimdi de *tenkilî* mahiyetteki hükümleri kısaca gözden geçireceğiz. Matbuat rejiminin bu cephesi daha ziyade ceza hukukunun sahasına girer. Fakat matbuat hürriyetinin sınırı hakkında bir fikir edinebilmek için matbuat suçlarını da bilmeğe lüzum vardır. Hattâ denebilir ki, 4955 sayılı kanunun yaptığı son tadilatın sonra, idarî mahiyetteki önleyici tedbirlerin - garp demokrasilerinde olduğu gibi - bizde de bir hayli azalmış olması yüzünden, basın hürriyetinin sınırları deyince, daha ziyade matbuat suçları hatıra gelmektedir. Hemen söyliyelim ki, idarî ve önleyici tahditlerin azaltılması suretiyle basın hürriyetini bu cepheden genişleten 4955 sayılı kanun, cezaî hükümleri bir hayli ağırlaştırmıştır.

İlk olarak basın suçlarından *kimlerin mesul olduğunu* tesbit edelim. Basın suçları neşirle tekemmül ettiğine göre, suçun maddî unsurunun husule gelmesinde muharrirden başka tâbi, nâşir, gazete ve mecmuanın sahibi, yazı işleri müdürü gibi kimselerin de rolü vardır. Bu muhtelif şahısların mesuliyet hisselerinin tesbiti hususunda başlıca iki sistem mevcuttur:

- 1) Müteselsil mesuliyet sistemi.
- 2) Birbirini müteakıp mesuliyet sistemi.

Müteselsil mesuliyet sistemine göre, suç teşkil eden yazının yayımına bilerek iştirak etmiş olan herkes aslî veya fer'î şerik sıfatı ile takip olunacaktır. İkinci sisteme göre, kanun bu muhtelif şahıslar arasında bir sıra tesis eder. İlk takip olunacaklar bu sıranın başındakilerdir. Onlar yoksa veya belli değilse, sonrakilere sıra gelecektir. Belçika, İsviçre ve İngilterede bu ikinci sistem caridir. Fakat Belçika ve İsviçrede sıranın başında *muharrirler* bulunduğu halde (bk. Belçika Anayasası, m. 18), İngilterede mesuliyetin ilk tevccüh edeceği şahıs *nâşir*dir. Müellif, nâşirin yerine geçerek bütün mesuliyeti üzerine aldığı bildirirse mesul olur.

Meşrutiyet devrindeki matbuat kanunumuza mebaz teşkil eden fransız matbuat kanunu, muhtelit bir sistem kabul eder. Halen memleketimizde mer'î olan usule gelince: gayri mevkut neşriyat, ceza kanunundaki umumî mesuliyet prensiplerine tâbidir. Gazete ve mecmualar vasıtasıyla işlenen suçlar için de müteselsil mesuliyet sistemi kabul edilmiştir. Bir kere yazı işlerini fiilen idare eden zat ile gazete ve mecmuanın sahibi mesuldürler. Kanun ayrıca muharrir ve ressamaların da *kendi imzalarıyla çıkan yazı ve resimlerden dolayı* Türk Ceza Kanununun 64 üncü maddesi gereğince mesul olduklarını tasrih etmektedir. 64 üncü madde «aslî iştirak»ten bahsettiğine göre, muharrir ve ressamaların mesuliyeti de sahip ve yazı işleri müdürünün mesuliyetinden farksızdır.

Burada mühim bir mesele ile karşılaşyoruz : Muharrir ve ressam lar takma adla veya imzasız olarak veya remizli imza ile neşrettikleri yazı ve resimlerden de mesul olurlar mı? Son tadilât ile bu cihet kesin olarak açıklanmış ve *bu hallerde dihi mesuliyetin mevcut olduğu tasrih* edilmiştir. Takma adla veya imzasız olarak çıkan yazı ve resimlerin muharrir ve ressamlarının hüviyetlerini, mahallin en büyük mülkiye âmiri ve Cumhuriyet Savcısı *her iste liği zaman* gazete veya mecmua sahiplerinden ve yazı işlerini fiilen idare edenlerden sorabilir. Maddenin bu mutlak ifadesinden «yazı veya resim suç teşkil etsin veya etmesin, muharrir ve ressamın hüviyetinin sorulabileceği» anlaşılmaktadır. Tahrir sırrının böylece tamamiyle ortadan kaldırılmasını doğru bulmuyoruz. Bu fikrimizi, Matbuat Kanunu ilk yapıldığı sırada Muhtelit Encümen Mazbatasında yer alan şu cümlede teyid etmektedir sanırız : «Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile müeyyet olan matbuat hürriyeti, tahrir esrarının kabulünü bir neticei mantıkiye olarak iktiza ettirir.»

Basın suçlarının mesullerini böylece gördükten sonra, bu suçların nelerden ibaret olduğunu da kısaca gözden geçirelim. Bu hususta da iki telâkki çarpışmaktadır. Birinci telâkkiye göre, «basın suçları» adını taşıyan hususî bir suç kategorisi mevcut olmamalıdır. Müşterek hukuk suçları haricinde ayrı ve istisnaî birtakım suçlar ihdasına hacet yoktur. İkinci telâkkiye göre «basın suçları» adı verilen bir suç zümresinin mevcudiyeti lüzumludur. Dersimizin hacmi bu konuyu derinleştirmeye müsait değildir. Şunu söylemekle iktifa edelim ki, Fransız ve İsviçre matbuat kanunları hususî bir suç kategorisi ihdas etmemişlerdir. Bizim kanunumuz ise yeni suçlar ihdas ettiği gibi, ihtiva ettiği suçlar itibariyle yabancı memleketlerin kanunlarına benzemeyen bazı hususiyetler taşımaktadır.

«Matbuat suçları» hakkında değerli eserinden çok faydalandığım hocam Doç. Dr. Sulhi Dönmezer, Matbuat kanunumuzdaki suçları üç zümrede mütalâa etmektedir :

Birinci zümre: Evvelce anlattığımız idari tahditlere riayetsizlikten doğan suçlardır. - Bunların başlıcalarına dersin birinci kısmında sırası geldikçe temas etmiş olduğumuz için, bu kısmın üzerinde daha fazla durmayacağız.

İkinci zümre: Ceza kanununda mevcut olan bazı suçların tefsiri veya bu suçlara ait birtakım ağırlatıcı sebeplerin konmasından ibaret olan hükümlerdir. Meselâ matbuat kanunumuzun 28 inci maddesindeki *suça tahrik fiili*, Ceza kanunundaki «suç işlemeğe tahrik» cürmünün tefsiri ve basın yoluyla işlendiği için ağırlaştırılmasından ibarettir. Keza matbuat kanunumuzun 39 uncu maddesi, Ceza kanununun 312 ci maddesindeki «cürümlerin medih ve senası, halkın kanuna itaatsizliğe teşvik olunması ve cemiyetin

muhtelif sınıfları arasında kin ve adavetin körüklenmesi» suçlarının basın vasıtasıyla işlenmesini bir ağırlaştırıcı sebep olarak kabul etmiştir. Bunun gibi, Matbuat kanunumuzun şantaja müteallik 32 nci maddesi Ceza kanununun 192 nci maddesindeki unsurları tekrarlıyarak, bazı tamamlayıcı esaslar vazetmektedir.

Üçüncü zümre: Asıl matbuat suçları, yani doğrudan doğruya Matbuat kanunumuzun ihdas ettiği suçlardır. Bunları da üç kısımda incelemek mümkündür:

- 1) Kanunen neşri mecburî olan yazıların neşredilmemesi;
- 2) Kanunen neşri memnu olan hususların neşredilmesi;
- 3) Matbuat kanunu ile ihdas edilen ve biraz sonra sayacağımız yalan neşriyat ve içtihat suçları gibi fiiller.

1. — Kanunen neşri mecburî olan yazılar nelerdir? Matbuat kanunumuzun 49 uncu maddesine göre, gazete ve mecmua hakkında münderecatından dolayı verilmiş mahkûmiyet kararlarının neşri lâzımdır. Bundan başka, bir de *cevap hakkı* vardır. Bu mühim müessese hakkında burada tafsilâta girmeğe imkân olmadığından, mahiyetini kısaca açıklamakla iktifa edeceğiz : Matbuat kanunumuzun 48 inci maddesine göre, gazete ve mecmuanın neşriyatından doğabilecek her türlü cezaî ve hukukî mesuliyetlere hâlel gelmek üzere, bir memurun vazifesine müteallik fiillere ait olarak yapılan neşriyat hakkında bu devlet memuru veya salâhiyetli makam tarafından gönderilen cevapların meccanea neşri mecburidir. Bu cevaplar aynı sayfanın aynı sütununda, aynı punto harflerle neşredilecektir. Diğer gerçek ve tüzel kişilerin de cevap hakları vardır. Ancak bunların vereceği cevap taallûk ettiği yazının iki mislini geçemez. Cevaplarda gazete veya mecmua hakkında hakareti mutazammın sözler ve suç teşkil edebilecek ifadeler bulunursa, keyfiyet savcılığa bildirilir. Cumhuriyet Savcılığı münasip göreceği tâdilleri yapar. 4955 sayılı kanun bu maddeyi de değiştirmiş bulunmaktadır. Resmî meclislerin müzakereleri sırasında herhangi bir kimseye karşı vukubulan târiz veya mütecavizane sözlerin tamamen veya hulâsa olarak neşri halinde, bu kimsenin verdiği karşılığın târiz ve tecavüze ait kısmının da neşri lâzımdır. İlgili zat resmî zabıtlardaki suretin aynen neşrinin isteyebilir.

2 — Kanunen neşri memnu olan hususlara gelince: bunların en önemlileri, 35 ve 42 nci maddelerde sıyılmış olan ve adlî tahkikat ve takibata taallûk eden yasaklardır. Kanunun ifadesi son derece açık olduğu için, yalnız 4955 sayılı yeni kanunla bu maddede yapılan değişiklikleri belirtmekle iktifa edeceğiz. 4955 sayılı kanunla bilhassa cezalar ağırlaştırılmıştır. Bu me-

yanda, 35 inci maddenin eski şeklindeki 20 liradan başlayan hafif para cezası yerine, 200 liradan başlayan ağır para cezası konmuştur. Bundan başka eski maddedeki «Bir ceza dâvasının başlamasından son hükmün verilmesine kadar hâkim ve mahkemenin kararları ve muameleleri hakkında mütalâa serdedilemez» ibaresi, şu yolda genişletilmiştir: «Bir ceza dâvasının başlamasıyla hüküm kesinleşinceye kadar yargıç ve mahkemenin kararları ve muameleleri hakkında mütalâa serdedilemeyeceği gibi, böyle bir dâvanın görülmesi sırasında *adli işlemleri karıştırabilecek veya tahkikatın gidişi üzerinde tesir yapabilecek neşriyatta bulunulamaz*». Bu fıkranın cezası diğerlerinden ayrı olarak tesbit edilmiş ve bir aydan üç aya kadar hapis cezası konmuştur.

Neşri memnu olan hususlardan biri de, memleket dahil ve haricindeki intihar vakalarıyla, okul ve fakültelerde disiplini bozacak mahiyetteki vakalardır. Bunların neşredilebilmesi en büyük mülkiye âmirinden mezuniyet alınmasına bağlıdır. Tatbikatta umumiyetle intihar vakaları dolambaçlı bir ifade ile neşredilmektedir.

Bunlardan başka, memurlarla ordu mensuplarının dış ve iç siyasete müteallik veya askerlik ve vazife aleyhinde tenkidleri tazammun eden ve inzibat ve itaate münafi bulunan makale ve mektuplarının neşri memnudur. Nihayet, kanun ve nizamnamelerin Resmî gazete ile neşrinden evvel aynen yayımlanması yasaktır.

3 — Şimdiye kadar saydıklarımızın dışında kalan ve matbuat kanunu ile ihdas edilen başlıca suçlar şunlardır: Hususî hayatı ifşa; talih ve kura oyunları tertibi; millî hisleri inciten veya bu maksatla millî tarihi yanlış gösteren yazılar neşretmek; yalan neşriyatta bulunmak; B. M. M. üyelerinden, bakanlar kurulundan veya resmî heyetler üyelerinden veya devlet memurlarından ad zikretmeyerek bir veya birkaçının veya hepsinin müphem ve suizanni davet edecek mahiyette yazı ve resimlerle şeref ve haysiyetlerini ihlâl etmek; padişahçılık ve hilâfetçilik yolunda ve komünistlikle anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunmak; aile müessesesi ve analık aleyhinde neşriyat yapmak. Bu suçlardan her birinin unsurları üzerinde ayrı ayrı durmak bir değil, birkaç derse dahi sığmayacağı gibi, idare hukukunun da sarması dışında kalır. - Matbuat rejimimiz hakkındaki şu muhtasar izahatı tamamlamak için, biraz da matbuat suçlarının tâbi olduğu muhakeme usulüne temas edelim.

Matbuat suçlarında jürili mahkemelerin yetkili olması, garp memleketlerinde üzerinde bilhassa ısrar edilen bir prensip teşkil etmektedir. Birçok matbuat suçları siyâsî bir renk taşıdığı ve içtihat suçu mahiyeti arzettiği için, jüri üzerinde ısrar edilmesinin sebepleri kolaylıkla anlaşılır. Bizde de

matbuat suçlarında jürinin lüzumunu hararetle müdafaa edenler olmuştur. Matbuat kanunumuza göre, matbuat suçları usul bakımından şu hususiyeti gösterir: Birçok matbuat suçları hakkında hazırlık tahkikatı yapılmaz (M. 55). Diğerleri hakkındaki hazırlık tahkikatının ise nihayet bir hafta zarfında bitirilmesi lâzımdır. Görülüyor ki, kanun vazıı teminattan ziyade, sürate ehemmiyet vermiştir. Bu sebeple, son tâdiller esnasında matbuat suçları tatilde de görülen müstacel işler arasına alınmıştır.

Sözlerimizi matbuat kanunumuzun son şekli hakkında bir hükme bağlamak icabederse, diyebiliriz ki «idarî ve önleyici» mahiyetteki tahditler bakımından - işaret ettiğimiz birkaç nokta müstesna - kanunumuz ileri bir kanun haline gelmiştir. Buna mukabil, «cezaî hükümler» bakımından matbuat rejimimizin çok ağır olduğunu söylemek lâzımdır. Bununla beraber, müelliflerin çoğu, iyi bir matbuat rejiminin idarî tahditleri kabil olduğu kadar azaltması; fakat basın suçlarının cezasız kalmamasını da mutlaka sağlaması icabettiği kanaatindedirler. Fransız matbuat kanunu, cezaî hükümlerinin kifayetsizliği yüzünden hürriyet müdafii bir çok Fransız muharrirlerinin bile sert tenkidlerine hedef olmuştur. Garraud diyor ki: «Hırsızlar tarafından yapılmış bir kanun mülkiyet hakkını nasıl korursa, gazeteciler tarafından yapılan Fransız matbuat kanunu da vatandaş ve devlet haysiyetini o kadar koruyabilmektedir.»

Matbuat kanunumuzun, bilhassa son 4955 sayılı kanunla fazlaca ağırlaştırılan bazı cezaî hükümlerinin tatbikatta ne gibi neticeler doğuracağıın zaman gösterecektir. Stuart Mill, «Hürriyet» adlı eserinde, matbuat hakkındaki İngiliz mevzuatı Tüdorlar devrindeki kadar müstebidane olduğu halde, bugün bu hükümlerin siyasî münakaşa hürriyeti aleyhine kullanılmasına imkân kalmamıştır, diyor. Memleketimizde de, tatbikatın basın hürriyeti aleyhine tecelli etmemesi; mahkemelerimizin düşünce ve tenkid hürriyetini titizlikle korumaları bilhassa temenniye şayandır.

BİBLİYOGRAFYA

Sulhi Dönmezer, *Matbuat Suçları*, İstanbul 1946.

S. Derbil, *Yayın Hürriyeti ve Basın Polisi*, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, sayı 2 - 3.

R. Garraud, *Traité Théorique et pratique du Droit pénal français*, Paris, 1924, T. V, S. 81 - 115.

- A. Esmein, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, 8 inci bası, Paris 1928, T. II, S. 624 - 635.
- B. N. Esen, *Anayasa Hukuku*, Ankara 1945, s. 110 ve m.
- H. Berthélemy, *Traité élémentaire de droit administratif*, Paris 1933 s. 316 - 328.
- J. Stuart Mill, *La Liberté*, Paris, 3 üncü bası, s. 134 ve m.
- M. Valine, *Manuel élémentaire de droit administratif*, Paris 1939, s. 333 - 334.
- Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, 2 nci bası, 1925, T. V, s. 410 - 434.
- Halim Tefik, *Le Nouveau régime de la presse*, Paris 1937.
- Hâmit Selekler, *Matbuat Hürriyeti*, İleri Hukuk Dergisi, sayı 19.
- C. Hakkı Özbey, *Matbuat Dâvalarında Jüri usulü kabul edilmelidir*, Hukuk gazetesi, sene 8, sayı 53 - 54.
- C. Ferit Basman, *Matbuat dâvalarında Jürinin lüzumu*, Hukuk gazetesi, sene 8, sayı 55 - 56.